

Анотація

Шевчук В. П. К вопросу о критериях классификации нарушений уголовно-процессуального закона. — Статья.

Статья посвящена исследованию критериев классификации нарушений уголовно-процессуального закона в аспекте признания полученных данных недопустимыми. Проанализированы различные классификационные признаки уголовно-процессуальных нарушений, в частности такие, как: конституционный характер нарушений, достоверность доказательств, «важность» нарушений, умысел, влияние на итоговый результат. Предложена классификация нарушений уголовно-процессуального законодательства и оснований для признания доказательств недопустимыми на условно-оценочные (малозначимые, формальные) и безусловные.

Ключевые слова: доказательства, доказывание, теория доказательств, доказательственное право, свойства доказательств, допустимость, нарушения уголовно-процессуального закона.

Summary

Shevchuk V. P. Property of evidence pertinence: concept and maintenance. — Article.

The article is devoted research of criteria of classification of breaches of criminal procedure law in the aspect of confession of the obtained data impermissible. The different classification signs of criminal procedure violations are analysed, in particular, such as: constitutional character of violations, authenticity of proofs, «importance» of violations, intention, influence on an aggregate result. Classification of violations of criminal procedure legislation is offered, and grounds for confession of proofs impermissible on a conditionally-evaluation (formal) and absolute.

Keywords: proofs, proving, theory of proofs, evidential right, properties of proofs, admission, breaches of criminal procedure law.

УДК 343.131:343.141/143

В. К. Волошина

ЩОДО ЗМІСТУ ПРИНЦИПУ ВІЛЬНОЇ ОЦІНКИ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Проблемам оцінки доказів юридична наука завжди приділяла пильну увагу. Принципові моменти зазначеної тематики, у тому числі питання, пов'язані зі свободою оцінки доказів, знайшли відбиття в працях А. В. Агутіна, А. С. Александрова, В. Д. Арсеньєва, А. М. Баранова, Б. Т. Безлепкіна, В. П. Божьєва, Р. С. Белкіна, А. Р. Белкіна, Л. Є. Владімірова, В. Г. Глебова, Н. А. Громова, Є. А. Долі, В. І. Зажичького, З. З. Зінатуліна, Л. М. Карнеєвої, Н. М. Кіпніса, Н. Н. Ковтуна, Л. Д. Кокорева, А. Ф. Лубіна, П. А. Лупинської, П. Г. Марфіцина, Т. З. Москалькової, Н. Н. Полянського, М. П. Полякова, Н. Н. Розіна, В. М. Савіцкого, А. І. Трусова, В. Т. Томіна, Ф. Н. Фаткулліна, І. Я. Фойницького, С. А. Шейфера, П. С. Елькінд, М. Л. Якуба та ін.

Діючий кримінально-процесуальний закон не виділяє як самостійний принцип вільну оцінку доказів. Однак положення ст. 67 КПК відображають зміст даного принципу. Подібні правові положення містяться і в інших процесуальних кодексах (ст. 43 ГПК, ст. 212 ЦПК, ст. 86 КАС). Таким чином, цей принцип сформульовано у певному вигляді у кожному з цих кодексів, що свідчить про те, що вільна оцінка доказів є міжгалузевим принципом кримінального процесу.

Проект кримінально-процесуального кодексу (№ 1233) закріплює принцип об'єктивної оцінки доказів у ст. 7 і розкриває його зміст в ст. 150, в якій вказується, що в ході перевірки доказів суд, суддя, прокурор, слідчий, особа, що провадить дізнання, керуючись законом, оцінюють докази по своєму внутрішньому переконанню, що ґрунтується на всебічному, повному й об'єктивному дослідженні всіх обставин справи й законодавстві України. При цьому ніякі докази не мають заздалегідь встановленої сили.

У юридичній літературі існують різні точки зору щодо правової природи вільної оцінки доказів. Існує точка зору, автори якої розглядають оцінку доказів по внутрішньому переконанню як самостійний принцип кримінального процесу [8, 54]; відзначається також, що зводити внутрішнє переконання тільки до принципу оцінки доказів неправильно, тому що воно «...по своєму обсягу, по своєму змісту більш широке поняття, чим принцип» [5, 66]. Однак, на нашу думку, зміст, що вони вкладають у цей принцип, ширше його найменування й не відрізняється від змісту принципу вільної оцінки доказів. Деякі автори заперечують принциповий характер оцінки доказів по внутрішньому переконанню [2, 39–41; 10, 45]. Більш правильно є точка зору, відповідно до якої оцінка доказів по внутрішньому переконанню є складовою частиною принципу вільної оцінки доказів у кримінальному процесі [4, 124; 13].

Принцип вільної оцінки доказів, що закріплює винятковість компетенції особи, яка веде провадження у справі, його прерогативу в області оцінки доказів, покликаний виступати гарантією незалежності суб'єкта доказування. При цьому незалежність є основною умовою для вироблення власного погляду при оцінці доказів у справі. А усвідомлення ступеня своєї незалежності — вихідним положенням для діяльності по формуванню переконання.

Юридичний зміст принципу вільної оцінки доказів у кримінальному процесі включає такі положення: докази та їхні процесуальні джерела оцінюються органами розслідування та судовою владою за своїм внутрішнім переконанням; висновки органу розслідування, прокурора і суду мають впливати з всебічного, повного і об'єктивного розгляду всіх обставин справи в їхній сукупності; при оцінці доказів та їх процесуальних джерел необхідно керуватися тільки законом та професійною правосвідомістю; ніякі докази для суду, прокурора, слідчого і особи, яка провадить дізнання, не мають наперед встановленої сили [1, 75–77].

При провадженні досудового розслідування докази оцінюються органами досудового розслідування за своїм внутрішнім переконанням.

Внутрішнє переконання — це категорія, яка виражає суб'єктивне відношення до об'єктивної дійсності. Ряд авторів (Ю. Г. Корухов, О. Б. Зелінська) [7] дотримуються позиції, відповідно до якої внутрішнє переконання — категорія суб'єктивно-об'єктивна. З подібною постановкою питання погодитися не можна, тому що внутрішнє переконання тому й іменується внутрішнім, оскільки властиве конкретному суб'єктові доказування, носить строго індивідуальний особистісний характер і цілком може не збігатися з переконанням інших суб'єктів доказування. Саме у формуванні незалежного від чужої думки пере-

конання і укладається свобода оцінки доказів. Однак особиста переконаність однієї людини у вірогідності і достатності доказів, що підтверджують або спростовують винність того або іншого обвинуваченого (підсудного), не може бути мірилом об'єктивності. Внутрішнє переконання повинне ґрунтуватися на всебічному, об'єктивному й повному розгляді всіх обставин справи в їхній сукупності. Таким чином, КПК закріплює вимогу про обґрунтованість внутрішнього переконання. Ця вимога відрізняє внутрішнє переконання від довільного розсуду або знання, отриманого інтуїтивно. Зовнішнім вираженням обґрунтованості є вмотивованість рішень. Внутрішнє переконання може розглядатися у психологічному, морально-етичному, гносеологічному аспекті [6].

Однак слід зважати на те, що цей принцип не відноситься однаково до оцінки усіх властивостей доказів. З позицій внутрішнього переконання, як правило, слідчий, дізнавач, прокурор оцінюють лише належність доказів. Правила допустимості доказів мають формальний характер, і при визначенні допустимості доказу дізнавач, слідчий, прокурор застосовують формальні вимоги закону щодо джерел доказу, способу його збирання, порядку збирання, суб'єкта отримання, процесуального оформлення. Елементи внутрішнього переконання у даному випадку наявні при використанні асиметрії правил допустимості доказів. Що стосується достовірності доказів, то оцінка достовірності взагалі позбавлена будь-яких формальних критеріїв. Так протікає оцінка й достатності доказів [9, 47].

Перед слідчим, прокурором і судом, які здійснюють провадження по кримінальній справі, у нерозривному зв'язку із завданням забезпечити збирання всіх необхідних фактичних даних про істотні обставини справи є також завдання з'ясувати, чи зібрана ця інформація з дотриманням вимог процесуального закону; чи має вона відношення до предмета доказування; чи можуть служити зібрані в справі докази підставою для прийняття процесуальних рішень (постанови про притягнення в якості обвинуваченого, затримці, обшуку, виїмки й т.д.); чи досить доказів для достовірних висновків про обставини, які становлять предмет доказування, і в остаточному підсумку, чи представляють вони достовірну і повну інформацію про досліджувану подію в цілому і окремих його елементах.

Під свободою оцінки доказів варто розуміти не сам акт вибору, а можливість такого вибору, де ключове значення має вольовий елемент, тобто свідома цілеспрямованість суб'єкта на виконання тих або інших дій, і як такий вольовий елемент волі оцінки доказів виступає внутрішнє переконання.

Висновки органу розслідування, прокурора і суду мають впливати з всебічного, повного і об'єктивного розгляду всіх обставин справи в їхній сукупності. Внутрішнє переконання повинне ґрунтуватися на всебічному, об'єктивному і повному розгляді всіх обставин справи в їхній сукупності. Оцінити докази в їх сукупності — означає зробити висновки щодо того, наскільки вірогідним є кожний доказ, кожен факт, що має значення для справи, і як точно від підтверджує або заперечує, в якому взаємозв'язку перебуває з іншими доказами по справі, яке значення для справи має вся сукупність зібраних до-

казів [3, 266]. Таким чином, КПК закріплює вимогу про обґрунтованість внутрішнього переконання. Ця вимога відрізняє внутрішнє переконання від довільного розсуду або знання, отриманого інтуїтивно. Зовнішнім вираженням обґрунтованості є вмотивованість рішень.

Достатність сукупності доказів оцінюється залежно від того, які вимоги до встановлення тих чи інших обставин висуває закон [12, 258]. Для складання обвинувального висновку необхідно встановити усі обставини, вказані у ст. 64 КПК України, на підставі належних та допустимих доказів. Для закриття кримінальної справи достатньо встановити відсутність події злочину. Для обрання запобіжного заходу необхідно встановити дані, які вказують на те, що підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений буде намагатися ухилитися від слідства і суду або від виконання процесуальних рішень, перешкоджати встановленню істини у справі або продовжувати злочинну діяльність.

При оцінці доказів дізнавач, слідчий, прокурор керуватися тільки законом та професійною правосвідомістю. Це впливає з того, що саме закон встановлює мету доказування, предмет доказування, правила збирання, перевірки, оцінки доказів, правила допустимості доказів. Керування законом у процесі оцінки доказів виключає вплив на цей процес суб'єктивістських факторів, тобто, наприклад, впливу сторонніх осіб, груп впливу, а також недопущення особистої заінтересованості у справі суб'єкта оцінки. Значення кримінально-процесуального закону у оцінці доказів полягає у тому, що він: а) закріплює і робить обов'язковими методологічні правила оцінки доказів (оцінка по внутрішньому переконанню; вимога всебічності, повноти і об'єктивності; вимога оцінювати сукупність доказів і заборона виносити обвинувальні висновки в справі на одних лише показаннях обвинуваченого; необхідність керуватися при оцінці доказів соціалістичною правосвідомістю й ін.); б) встановлює спеціальні гарантії, які обгороджують свободу і незалежність внутрішнього переконання суб'єктів, які оцінюють докази (таємниця дорадчої кімнати, право судді на особливу думку, право прокурора відмовитися від обвинувачення або змінити предмет обвинувачення в суді, право слідчого не погодитися із вказівками прокурора з питань, які вимагають оцінки зібраних у справі доказів, і ін.); в) встановлює обов'язкові правила збирання і дослідження доказів, що є основними вимогами, які пред'являються до доказу з погляду його допустимості, визначаючи в загальному виді предмет доказування по кримінальних справах, дає основу для вирішення питання про належність доказів; г) встановлюючи реквізити процесуальних документів, у яких підводять підсумки доказування на різних стадіях процесу (обвинувальний висновок, вирок і т.д.), зобов'язує слідчого і суд письмово аналізувати наявні в справі докази, приводячи підстави, по яких докази повинні бути прийняті або відкинута [11, 484–485].

Ніякі докази для прокурора, слідчого і особи, яка провадить дізнання, не мають наперед встановленої сили. Це означає те, що співвідношення доказів, їх переконливості під час оцінки дізнавачем, слідчим, прокурором не залежить від формальних критеріїв, ніякі докази не є «первинними» або «вторинними». Однак для окремих доказів та їх джерел КПК встановлює особливі

правила, пов'язані з їх оцінкою. Так, ч. 2 ст. 74 КПК встановлює, що показання обвинуваченого, в тому числі й такі, в яких він визнає себе винним, підлягають перевірці. Визнання обвинуваченим своєї вини може бути покладено в основу обвинувачення лише при підтвердженні цього визнання сукупністю доказів, що є в справі. Частина 4 ст. 75 КПК закріплює, що висновок експерта для особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора і суду не є обов'язковим, але незгода з ним повинна бути мотивована у відповідних постанові, ухвалі, вироку.

Одного нормативного закріплення принципу вільної оцінки доказів явно недостатньо. Для його діючого функціонування необхідна ефективна система процесуальних гарантій, що забезпечує дотримання зазначеного принципу, можливість самостійної, особистої й безсторонньої оцінки доказів учасниками кримінального процесу.

Так наприклад, кримінально-процесуальний закон визначає процесуальну самостійність слідчого, що складається в тому, що слідчий самостійно направляє хід розслідування, визначає його результати, ухвалює рішення щодо справи на підставі свого внутрішнього переконання, виносить рішення за власною ініціативою. Разом з тим, механізм забезпечення процесуальної самостійності слідчого далеко не досконалий. На практиці слідчий повинен погодити свої дії не тільки з наглядовим прокурором, але й з начальником слідчого відділу. Виключення передбачене саме для процесуальних рішень, зв'язаних з вільною оцінкою доказів. Так, відповідно до ч. 2 ст. 114 КПК, в разі незгоди слідчого з вказівками прокурора про притягнення як обвинуваченого, про кваліфікацію злочину і обсяг обвинувачення, про направлення справи для віддання обвинуваченого до суду або про закриття справи слідчий вправі подати справу вищестоящому прокуророві з письмовим викладом своїх заперечень. В цьому разі прокурор або скасовує вказівки нижчестоящого прокурора, або доручає провадження слідства в цій справі іншому слідчому. Аналогічні правила використовуються при оскарженні вказівок начальника слідчого відділу.

Об'єктивність (неупередженість) оцінки доказів прокурором страждає, якщо він провадить окремі слідчі дії. Прокурор, який провадить розслідування в справі, не може об'єктивно й неупереджено виконувати в цьому випадку функцію нагляду. При цьому нагляд за законністю при проведенні досудового слідства повинен здійснювати вищестоящий прокурор, що необхідно передбачити в КПК.

До числа процесуальних гарантій, які забезпечують об'єктивність при оцінці доказів по внутрішньому переконанню, можна віднести і положення кримінально-процесуального законодавства, що закріплюють обставини, які виключають можливість участі в судочинстві дізнавача, слідчого, прокурора і систему відводів. Також до забезпечення незалежності осіб, які здійснюють досудове розслідування по кримінальній справі ставиться й особливий порядок залучення їх до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності.

Принцип вільної оцінки доказів є базовою процесуальною цінністю, однієї з основних рис змагальної форми кримінального судочинства, що визначає її

правове і соціальне призначення. Варто визнати позитивним прагнення закріпити формулювання цього принципу в проекті КПК (№ 1233). Однак слід уточнити, що не тільки в ході перевірки доказів суд, суддя, прокурор, слідчий, особа, що провадить дізнання, керуючись законом, оцінюють докази по своєму внутрішньому переконанню, що ґрунтується на всебічному, повному й об'єктивному дослідженні всіх обставин справи й законодавстві України. Оцінка доказів здійснюється і під час їх перевірки, але і є самостійним елементом процесу доказування. Тому ст. 150 проекту КПК № 1233 варто викласти як: «Суд, суддя, прокурор, слідчий, особа, яка здійснює дізнання, керуючись законом, оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й об'єктивному дослідженні всіх обставин справи та законодавстві України. При цьому ніякі докази не мають наперед установлені сили».

Література

1. Грошевий Ю. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. / Ю. Грошевий, С. Стахівський. — К. : КНТ, Вид. Фурса С. Я., 2006. — 264 с.
2. Добровольская Т. Н. Принципы советского уголовного процесса : (вопросы теории и практики) / Т. Н. Добровольская. — М. : Юрид. лит., 1971. — 199 с.
3. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України / Є. Г. Коваленко. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 688 с.
4. Михеєнко М. М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні / М. М. Михеєнко. — К., 1999. — 240 с.
5. Мухин И. И. Важнейшие проблемы оценки судебных доказательств в уголовном и гражданском процессе / И. И. Мухин. — Ленинград, 1974.
6. Орлов Ю. К. Внутреннее убеждение при оценке доказательств (правовые аспекты) // Вопросы борьбы с преступностью. — 1981. — Вып. 35. — С. 55–62.
7. Зелинская О. В. Реализация принципов нравственности (морали) в деятельности следователя : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Зелинская. — М., 2001. — 20 с.
8. Резник Г. М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств / Г. М. Резник. — М., 1977. — 126 с.
9. Смуригін О. Оцінка доказів як елемент процесу доказування // Вісник прокуратури. — 2008. — № 1. — С. 47–51.
10. Советский уголовный процесс : учебник / под ред. Д. С. Карева. — М., 1975. — 552 с.
11. Теория доказательств в советском уголовном процессе. — М., 1973. — 736 с.
12. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации / под ред. П. А. Лупинской. — М. : Юристъ, 2004. — 590 с.
13. Яцишина О. Е. Принцип внутреннего убеждения как элемент принципа свободы оценки доказательств [Электронный ресурс] // Актуальные вопросы уголовного процесса современной России : межвуз. сб. науч. тр. — Уфа : РИО БашГУ, 2003. — Режим доступа : www.kalinovsky-k.narod.ru.

Анотація

Волошина В. К. Щодо змісту принципу вільної оцінки доказів у кримінальному процесі. — Стаття.

Стаття присвячена розгляду принципу вільної оцінки доказів як самостійного міжгалузевого принципу кримінального процесу. Суд, суддя, прокурор, слідчий, особа, що провадить дізнання, керуючись законом, оцінюють докази по своєму внутрішньому переконанню, що ґрунтується на всебічному, повному й об'єктивному дослідженні всіх обставин справи й законодавстві України. Оцінка доказів здійснюється і під час їхньої перевірки, але і є самостійним елементом процесу доказування. Саме тому принципового характеру набуває правове положення щодо вільної оцінки доказів, яке повинно бути закріплено у проекті нового КПК.

Ключові слова: принцип кримінального процесу, внутрішнє переконання, вільна оцінка доказів, стадія досудового розслідування.

Анотація

Волошина В. К. Содержание принципа свободной оценки доказательств в уголовном процессе. — Статья.

В статье рассматривается принцип свободной оценки доказательств как самостоятельный межотраслевой принцип уголовного процесса. Суд, судья, прокурор, следователь, дознаватель, руководствуясь законом, оценивают доказательства по своему внутреннему убеждению, которое основывается на всестороннем, полном и объективном исследовании всех обстоятельств дела и законодательстве Украины. Оценка доказательств осуществляется во время их проверки, а также является самостоятельным элементом процесса доказывания. Именно поэтому правовое положение относительно свободной оценки доказательств является самостоятельным принципом уголовного процесса и должно быть закреплено в проекте нового УПК.

Ключевые слова: принцип уголовного процесса, свободная оценка доказательств, внутреннее убеждение, стадия досудебного расследования.

Summary

Voloshina V. K. The content of the principle of free evaluation of evidence in criminal proceedings. — Article.

The principle of a free estimation of proofs as an independent inter-branch principle of criminal trial is considered in the article. Court, the judge, the public prosecutor, the inspector, the investigator, being guided by the law, estimate proofs on their internal belief which is based on all-round, full and objective research of all circumstances of a case and the legislation of Ukraine. The estimation of proofs is carried out during their check, and also is an independent element of process evidence. For this reason the legal status concerning a free estimation of proofs, is an independent principle of criminal trial and should be fixed in the project of new Code of Criminal Procedures.

Keywords: principle of the criminal process, a free evaluation of evidence, inner conviction, pre-trial investigation stage.

УДК 343.141/143

М. М. Стоянов

ВЛАСТИВІСТЬ НАЛЕЖНОСТІ ДОКАЗІВ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

Порівняно з допустимістю, належність доказів привертає значно меншу увагу вчених-процесуалістів. Лише деякі аспекти проблеми належності доказів зачіпалися в роботах Р. С. Белкіна, А. Р. Белкіна, В. І. Зажицького, А. Л. Іванова, Л. М. Карнеєвої, Н. П. Кузнецова, І. Б. Михайловської, Ю. К. Орлова, Г. М. Резніка, Ф. Н. Фаткуліна, О. О. Хмирова. В радянські часи темі належності була присвячена кандидатська дисертація С. Л. Перцовського, написана ще в далекому 1950 р. У Російській Федерації питанню належності доказів було присвячено декілька дисертаційних досліджень, зокрема Р. В. Костенка, Л. В. Клейман, С. О. Фролова. З проблеми належності доказів в Україні єдиним дослідженням на дисертаційному рівні є робота О. С. Степанова.

Такий стан речей виступає одним із факторів того, що поняття належності доказів й досі однозначно не визначено ані в кримінально-процесуальному законодавстві, ані в теорії кримінального процесу, що суттєво впливає на вирішення багатьох правозастосовчих проблем.